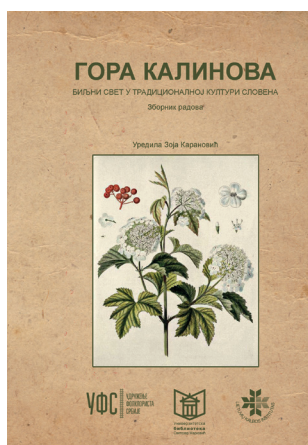

Приказ

Фолклор о биљу и биље у фолклору

Гора калинова (биљни свет у традиционалној култури Словена). Ур. Зоја Карановић. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“; Виљнус: Институт литванског језика, 2019, 416 стр.

Зборник радова *Гора калинова (биљни свет у традиционалној култури Словена)* представља пету књигу тематског низа о значењу и улози биља у традиционалној култури Срба и других словенских народа, коју уређује Зоја Карановић, а издавачи су Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ и Институт литванског језика из Виљнуса. Надовезујући се на четири тематски и насловом блиска зборника који јој претходе, *Гора калинова* своја усмерења шири ка тражењу одговора о позицији и симболици биља у традицијској култури словенских на-

рода. Окупљени су чланци еминентних стручњака из Србије, Русије, САД, Украјине, Белорусије, Бугарске и Литваније. Различити аспекти фолклора о биљу и симболика биља у фолклору, транспозиције усмених традицијских знања о биљкама у делима писане књижевности разматрају се у овом зборнику с најразноврснијих методолошких полазишта и у оквиру различитих научних области (превасходно фолклористике, антропологије, етнологије, науке о књижевности и лингвистике).

Улога, функције и симболика биља у појединим фолклорним жанровима испитују се у неколико студија. Ана Вукмановић разматра биљне атрибуције горе у лирским народним песмама у вези с представама традицијског модела света (*Кроз зелену гору ружмарина: пролазак кроз биљну гору*). Ауторка показује да гора као гранични простор, који за човека представља потенцијално опасни локус и подразумева могућност успостављања додира с оностраним, може бити ближе одређена биљним епитетима, а њена семантика дифе-

ренцира се у зависности од врсте епитета. Испитивање функција и значења биљног света у лирским песмама наставља се у раду Зоје Карановић: *Тамо дољен у цардине ја посејам боб и диње (уводни стихови и свет флоре у лирским песмама Вукове збирке)*. Полазећи од идеје да се усмена поезија устројава на „матрици утврђених и наслеђених средстава изражавања“, ауторка испитује улогу и функцију биља у лирским народним песмама. Посебна пажња посвећена је односу који се успоставља на релацији човек – свет флоре, те начину на који биљке одређују човеково окружење и утичу на визуру кроз коју човек посматра свет. У раду је на корпусу од 2188 песама уочена важна улога вегетативног кода у српској усменој лирској поезији, размотрени су формулативни изрази и њихова варијантност, која чини динамичну структуру лирске песме. Рад Снежане Самарџије *Глогов колац и тиква без корена. Биљни свет у Вуковој збирци пословица* показује да је биље заступљено и у кратким говорним облицима какви су пословице, и да њихов значењски потенцијал може бити врло широк и сложен. Ауторка на примерима *Српских народних пословица* Вука Караџића показује да пословични изрази не задржавају саме вегетативне појмове, него се они употребљавају у пренесеном значењу како би се указало на особине и делања људи, свакодневне међуљудске односе и специфичне друштвене појаве.

Истраживачки фокус се у појединим студијама помера са фолклорних жанрова на шири обредни и ритуални комплекс традицијске културе. Значај и симболика биља у свадбеним обичајима и обредима Пољака представљени су у раду Софије Ходорович Кнаб: *The Forgotten Plants and Herbs in the Marriage Customs of Poland*. Разматрају се пољски свадбени обичаји и обреди, праћени лирским песмама у којима свет флоре открива магијску улогу биља у различитим етапама обреда. Биље најављује престанак девојаштва, користи се непосредно и током самих свечаности ради заштите младенаца и осигуравања срећног брака и потомства. Традиционалне дечје игре Украјинаца и улогу вегетативног кода у њима анализира Наталија Аксјонова (*Вегетативний код в традиционних играх украинцев*). Ауторка дечје игре посматра са становишта обреда прелаза, открива митске матрице мишљења у њиховој основи, а нарочиту пажњу поклања биљу које се у тим играма неретко јавља као један од делатних ликова. У структури игара уочава се један од основних принципа архаичног мишљења, смрт : рађање, с којим се доводе у везу вегетативни циклуси биља и начини њиховог представљања у играма. Семантички потенцијал различитих народних украјинских назива за ружу полазиште је с којег Татјана Шевчук разматра улогу руже и представе о њој у украјинском обредном фолклору (*Рожа (ружа, роза) в украинском обрядовом фольклоре*). Ауторка

нарочиту пажњу поклања мотивима сејања и брања руже у обредним жанровима, те вези руже са семантичким пољима: крв, ватра и лепота. У вези са симболичким потенцијалом руже у украјинском фолклору разматрају се и украјинска народна веровања о рођењу Богородице из руже.

Испитивање симболике појединачних биљака у системима традицијске културе и/или националним етноботаникама наставља се у низу других чланака. Полазећи од народних веровања о дувану, предочавајући становишта о позитивним али и погубним особеностима дувана, Мирјана Стефановић анализира амбивалентну позицију коју ова биљка заузима у усменој традицијској култури Срба (*Веровања о дувану и беседа Вићентија Ракића о штетности дувана*). Други сегмент рада посвећен је беседи Вићентија Ракића, која је донета у целости, а у којој се писац обрачунава са заговорницима конзумирања дувана, истичући његове штетне ефекте за дух и тело. Јарина Ставицкаја у студији *Сон-трава у украјинској етноботаници* даје дијахронијски преглед изучавања улоге велике сасе (укр. Сон-трава) у украјинској фолклористици, разматра употребу ове биљке у народној магији и пролећним обредима, а традицијска знања о њој доводи у везу са семантичким и симболичким потенцијалом имена ове биљке. Различити значењски и симболички аспекти бора у традицијској слици света Белоруса свестрано се испитују у студији Ине Швед (*Сосна в традиционной картине мира Белорусов*). Полазећи првенствено са семиотичког и компаративног становишта, ауторка прати значај који се бору придаје у ритуално-обредном контексту и свакодневном животу човека традицијске културе. Анализирају се и представе бора у фолклорним жанровима и њихов симболички потенцијал. Допринос белоруској етноботаници је и студија Татјане Володине (*Из истории этноботаники в Беларуси*). Полазећи од првих травника и лекаруша у којима се срећу систематизована народна знања о биљу, ауторка даје дијахронијски поглед на развој етноботанике у белоруској фолклористици и етнологији. У раду се промишља и о могућим кретањима ове дисциплине у савременој белоруској науци, о њеним методима, а нарочита пажња се поклања народној медицини и етнофармацији. Ауторка упућује на компаративно читање етнографске грађе и савремене праксе како би се уочили континуитет и варирање традиције.

Значај и представе о појединим биљкама у народној медицини испитују се у анализи текстова о њима у средњовековним лекарушама и руским травницима. Рад Радивоја Радића *Ружа као лек (из византијског медицинског трактата)* предочава различите употребе руже у медицинским и козметичким препаратима и лековима. Представљени су рецепти из византијског медицинског трактата,

насталог највероватније у периоду од средине 11. до друге половине 14. века, у којима је ружа један од главних састојака. Грађа показује изразито богат фонд рецепата, указујући на значајну улогу руже у терапији различитих болести, али и на њену присутност како на симболичком плану тако и у свакодневном животу средњовековног човека. У студији Александре Иполитове (*Плакун в русских рукописных травниках XVII – начала XX в.*) систематично се анализира грађа о биљци поточњак (рус. *плакун*) у руским рукописним травницима. Ауторка из анализираног корпуса (66 текстова у 61 травнику) издваја 6 варијаната текстова о поточњаку и неколико контаминација, чијим поређењем даје увид у генезу текстова. У раду се прегледно дају структурне одлике текстова, наводе се најзначајнији делови рукописа, указује се на традиционалне представе о овој биљци (њен изглед, локус, функције, фолклорни наративи), а промишља се и о томе које се све биљке крију иза фитонима „плакун“.

Транспозиција фолклорних представа и знања о биљу у делима писане књижевности различитих епоха анализира се у низу студија. Погледи на хмељ и дуван у позној књижевности старовераца (XVII–XX века) разматрају се у студији Марине Бабалик (*Растения хмель и табак в поздних старообрядческих сочинениях*). Ауторка прати три групе текстова: оне настале у оквиру фолклорно-апокрифне традиције, научне и сатиричне текстове. Највише пажње поклоњено је првој групи. Даје се њихов тематско-сижејни преглед и разматрају се у вези с библијским и есхатолошким мотивима – хмељ и дуван означавају се као проклете биљке. У научним текстовима указује се и на позитивна дејства овог биља, док се у сатиричним даје комични отклон према првој и другој групи текстова. Ауторка указује на амбивалентан статус хмеља и дувана у култури старовераца, при чему је ипак доминантна морализаторска парадигма у записима о овом биљу. *Симболика биља у дубровачким цингарескама* Тање Ракић открива различите видове номенклатуре и симболике биља у цингарескама. Ауторка диференцира коришћене фитониме у неколико категорија у зависности од функције и начина њиховог именовања. Представљена је флорална иконографија цингарески, уз разоткривање симболичког потенцијала биља уврштеног у каталоге казивачица.

Однос традицијских знања и представа о биљу и ауторске имагинације у *Ловчевим записима* Ивана Тургењева испитује се у студији Кларе Шарафадине (*Стратегии использования этноботанических ресурсов в Записках охотника И. С. Тургенева*). Указује се на разноликост биљног света приказаног у Тургењевљевом делу, анализирају се вегетативна симболика и њен удео у карактеризацији ликова. Издвајају се фитоними и расправља се о томе колико су Тургењеву

била позната народна знања о биљу, као и о начинима на које те фолклорне представе уткива у приповест. Стваралаштво још једног руског писца (са фокусом на вегетативни код), Сергеја Јесењина, анализира Валериј Доманскиј (*Семантика дендронимов в лирике Сергея Есенина*). Аутор разматра улогу и симболику дрвећа у поетском свету Јесењина: указује на архетипске представе садржане у пишчевом односу према дрвећу, проналази везе са старословенском митологијом, испитује различите функције дрвећа у Јесењиновој лирици: дрво као храм, као *axis mundi*, персонификовано дрво, и открива његову богату симболику.

Симболика биља и њена фолклорна исходишта разматрају се и у домену других уметничких система. Вегетативну, нарочито флоралну орнаментику украјинских икона 16. и 17. века, свестрано анализира Љубов Бурковскаја у студији *Роль растительных мотивов в символической и стилистической системе украинской иконописи XVI-XVII вв.* Ауторка испитује симболику вегетативних мотива, разматра начине стилизовања, открива идеолошке, естетске и уметничке принципе одређених поступака. Дијахронијски сагледавајући мене појединих мотива и представа, она трага за изворима имагинације, не губећи из вида ни хришћански ни народни, традицијски поглед на свет. Разматрање је усмерено на вегетативну стилизацију фона икона и нимба светитеља, у којима се уочавају неке од специфичности украјинског иконописа.

Улогу и значај биља у сфери човековог психолошког и емотивног живота тумачи Петер Петров у чланку: *People–Plants Entanglements in Bulgarian Home Gardens*. Утемељен на теренском истраживању бугарског фолклора, рад испитује низ сведочанстава која показују емоционалну повезаност људи са одређеним биљкама. Оне по правилу евоцирају сећања на детињство, завичај из којег су испитаници емигрирали или блиске особе које више нису у животу или су просторно удаљене.

Гора калинова окупља и чланке из домена лингвистике, у којима се испитују улоге фитонима у језику. Гордана Штасни у раду *Лексички спојеви с компонентом 'јабука'* истражује типове различитих синтаксичких структура у којима се појављује лексема „јабука“. Асоцијативна и семантичка поља ове лексеме испитују се на знатном броју примера у различитим лексичким спојевима, поредбеним конструкцијама и фразеолошким реченичним изразима. Упоредно-историјским методом Сергеј Темчин трага за етимолошким везама балто-словенске језичке групе у студији *Лит. Ziedas, литш. Zieds 'цветок', др.-пруск. Seydis 'стена' и јужнослав. *zidъ 'стена': о флористических истоках балто-славянского строительного термина*. Полазећи од етимолошке блиско-

сти литванског „*ziedas*“ (цвет) и јужнословенског корена **zidъ*, аутор настоји да, упркос семантичкој разлици, открије првобитна флорална значења и у словенском корену. Како би откључао у језику запрета-на значења, аутор испитује првенствено развој секундарних значења литванске речи „*ziedas*“, која су у вези са занатима и грађевинским делатностима, потом им придружује и релевантне примере из латонског и старопруског језика. Поређењем семантичког развоја корена у балтичким језицима, успоставља се паралела са предисторијом јужнословенског корена.

Зборник обухвата и три значајна прилога који садрже коментаре и прегледе драгоцене грађе. Мирјана Стефановић доноси примере биљних назива из *Великог српског травника* који се приписује Захарију Орфелину. Ауторкин коментар образлаже значај рукописа за развијање српске ботаничке терминологије и постављање основе за систематско описивање биљних врста. Зборник вредном грађом обогаћују и примери пословица са биљном номенклатуром – Снежана Самарџија износи примере из Вукове збирке *Српских народних пословица*, док Софија Милорадовић издваја преко сто педесет пословица из збирке Драгољуба Златковића, прикупљених у пиротском крају.

Улога, симболика и свет биља у традиционалној култури Срба и других словенских народа размотрени су у двадесет радова еминентних домаћих и иностраних научника. Зборник одликују мултидисциплинарност и успостављање дијалога између аутора, при чему се запажања и сазнања продубљују и узајамно допуњују. Методолошки плурализам зборника, богатство перспектива, разноликост промишљања и приступања постављеној проблематици, помажу да се потпуније и шире одговори на питање о позицији биљног света у култури, језику, уметности и животу словенских народа. *Гора калинова* не исцрпљује тему места и функције биља у традицијској култури, већ представља драгоцен подстицај и релевантно усмерење за даља истраживања, промишљања и радове који би наставили и продубили дијалог о биљном свету и његовој улози.

МА Ана Савић

Институт за књижевност и уметност, Београд
Е-пошта: anagarsija93@hotmail.com

МА Дејан Илић

Институт за књижевност и уметност, Београд
Е-пошта: dejan.ikum@gmail.com

Примљено: 16. 5. 2020.

Прихваћено: 1. 6. 2020.